

УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ТӨЛӨВШЛИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛД

Б.Эрдэнэдалай

МУИС, ШУС, Нийгмийн ухааны салбар
Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш, доктор

Н.Батжаргал

МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн докторант

Хураангуй: Иргэдийн улс төрд хандах хандлага намуудын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн биелэлт, эдийн засгийн байдлаас шууд хамааралтай байгаа нь Монголын улс төрийн ардчилал, түүнд тулгарч буй сорилт бэрхшээлүүдийг гэтлэн давахад улс төрийн намуудын бодлого хөтөлбөрийн шинэчлэлт, хэрэгжилт тэдгээрийг дагасан хөгжил, төлөвшил чухал ач холбогдолтойг харуулж байна. Гэхдээ намуудын төлөвшлийг судалсан, харьцуулсан зүйл ховор, цаашид улс төрийн намуудын төлөвшлийг хэмжих, тодорхойлох хэрэгцээ байсаар байна. Энэхүү өгүүлэлд улс төрийн намын төлөвшлийн асуудлыг судалж буй судлаачид, судалгааны байгууллагуудын үзэл хандлагыг тодорхойлох, ойролцоо утга илэрхийлдэг нэр томъёо, хэмжих шалгуур, гадаад орны намын институцлэлийг тодорхойлж буй аргыг судалж, Монголын улс төрийн намын төлөвшлийг тодорхойлоход ашиглах боломжтой зарим шалгууруудыг санал болгох зорилготой болно.

Түлхүүр үг: *намын үүрэг, намын төлөвшил, намын институцлэл, хэмжих шалгуур*

Улс төрийн нам нь нийгмийн харилцаанд улс төрийн үнэт зүйлсийг түгээн дэлгэрүүлэх үүрэгтэй байгууллага бөгөөд улс төрийн системийн гол бүрдүүлэгч юм. Хөрөнгөтний хувьсгал, парламентын хөгжилтэй холбоотойгоор улс төрийн нам үүссэн гэж үздэг. М.Веберийн ангилснаар улс төрийн нам гурван үе шат дамжин төлөвшжээ. Аристократ бүлэглэлийн төрхтэй анх үүсч улмаар улс төрийн клубын хэлбэрт орж, тэр нь олон түмнийг хамарсан нам болон хувирчээ. Английн консерватив, либерал намын эхийг тори, виги гэсэн аристократ бүлэглэл ХҮИ зууны хоёрдугаар хагаст тавьжээ. XIX зууны 30-аад онд эдгээр бүлэглэл нь парламентад суудал авах зорилгоор улс төрийн клуб байгуулсан. XIX зуунд орчин үеийн намын төлөвшлийн эхлэл тавигдсан гэж судлаачид үздэг (Базарпүрэв, 2005). Нийгмийн гишүүд сонгох улс төрийн эрхээр хангагдаж, зохион байгуулалттай ажилчны хөдөлгөөн үүсэн улс төрийн нам байгуулагдахад чухал түлхэц болсон байна. Янз бүрийн хориг, хязгаарлалтыг аажмаар үгүй хийснээр сонгогчдын эгнээ өргөжсөн бөгөөд тэдгээрийн дэмжлэгийг олж авахын тулд нам ардчилал, үндэсний эрх ашиг, иргэдийн сонирхлыг хамгаалах уриа дэвшүүлж байжээ.

Судлаач Д.Истон "Улс төрийн системийн гол зорилго нь нийгмийн бүлгүүдийн ашиг сонирхлоос үүдэлтэй гарч ирдэг зөрүүтэй үзэл санааг аль болох хурцатгалгүй тухайн цаг үед нь шийдэх нь чухал. Үүний тулд юуны өмнө нийгмийн баялгийг зөв, зохистой хуваарилах асуудал тавигддаг. Энэ нь улс төрийн системийн хийх ёстой үндсэн үүрэг" (Easton, 1967) гэж тодорхойлсон. Мөн судлаач М.Сланн "Ардчилсан орнуудад улс төрийн намууд нь сонгуульд ялах, улс төрийн эрх мэдлээрээ дамжуулан

нийгэм, эдийн засгийн хүрээнд тодорхой хууль, тогтоомжийг дэвшүүлэн хамгаалах, эсвэл эсэргүүцэх явдал юм” (Slann, 1998) гэж үзсэн. Францын улс төрийн философич Реймон Арон “...намуудын зорилго бол засаглалыг хэрэгжүүлэх биш, харин засаглалыг хэрэгжүүлэхэд оролцох явдал юм” (УИХ-ын Тамгын газрын судалгааны төв, 2011) гэжээ. Эндээс үзвэл засаглалыг хэрэгжүүлэхэд намуудын хууль ёсны зохистой оролцоо нь ардчилсан нийгэм дэх хэвийн бөгөөд эрүүл үзэгдэл мөн ажээ. Эдгээрээс аливаа орны нийгмийн тогтвортой хөгжилд намууд голлох үүрэг гүйцэтгэж байдаг учраас ардчилал, улс төрийн хөгжлийн гол хэмжүүрийг чөлөөт сонгууль, төлөвшсөн намын бодлого, үйл ажиллагаагаар дүгнэдэг нь харагдаж байна.

Намууд хөгжлийнхөө явцад үзэл баримтлал, хэв маяг, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаагаа нийгмийн хөгжлийн ололт, ардчиллын бэхжилттэй уялдуулж ирсэн. Судлаач доктор С.Мөнхбат орчин үеийн намууд нийгэмд ямар үүргүүдийг хүлээж ажилладгийг дараах байдлаар схемчилжээ.

Зураг 1. Орчин үеийн намын гүйцэтгэх үүрэг

Эх сурвалж: С.Мөнхбат. *Монгол дахь улс төрийн намын бүтэц зохион байгуулалтын төлөвшилтийн асуудал*. Докторын диссертаци. УБ., 2009. хуу 52-55

Монголын улс төрийн намууд нийгэм, улс төр, эдийн засгийн олон хүчин зүйлээс хамаарч тэдний өмнө тулгарч буй сорилтууд тэдгээрийг дагасан хэв маягийн өөрчлөлтүүд нь намыг олон янзаар ойлгож, дүгнэхэд хүргэж байгаа. Энэ асуудалд манай судлаачид өөр өөр байр сууринаас хандаж байна. Судлаачдын нэг хэсэг нь Монголд улс төрийн ардчилсан хэв маягийн намууд байхгүй. Харин мөнгө-санхүү, бизнесийн бүлэглэлийн эрхшээлд орсон, тэдний явцуу сонирхлыг илэрхийлсэн нам нэртэй “олигархисан бүлэглэл” байна¹ гэж үзэж байхад нөгөө хэсэг нь манай намууд төлөвшөөгүй учраас тэдгээрийг намын аль нэг ардчилсан хэв шинжид хамруулан үзэх боломжгүй гэж дүгнэж² буй бол үлдсэн хэсэг нь монголын намуудад төлөвшилтийн үйл явц явагдаж байна. Харин тэдгээрийн төлөвшилт нь орчин үеийн намын хөгжлийн олон хэв маягийн шинжүүдийг өөртөө агуулсан завсрын буюу эрлийз (гибрид) шинж

¹ Б.Дэлгэрмаа. Өнөөгийн Монголын нийгэм дэх олон намын тогтолцооны төлөв байдал. Шинэ толь., 2007. №59, 29 дэх тал. Д.Ганхуяг. Намуудын мандал ба бууралт. Өдрийн сонин., 2005. №286. Ж.Батхуяг. Парламентат ёсны хямрал ба намууд. Өдрийн сонин., 2006. №49. Д.Чулуунжав. Нам шиг намуудтай болох юмсан. Улс төрийн сонин., 2007. №43

² Д.Болд-Эрдэнэ. Улс төрийн намын төлөвшил. Монголын ардчиллын төлөвшил бүтээл. хуудас. 97. Ш.Содном. Улс төрийн намын бүтэц, зохион байгуулалтын төлөв, хандлага. Улс төрийн намуудын төлөвшил, шинэчлэл, хөгжлийн хандлага сэдэвт ЭШ-ний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2007. А.Цанжид. Намын шинэчлэлийн зарим асуудал. Улс төрийн намуудын төлөвшил, шинэчлэл, хөгжлийн хандлага сэдэвт ЭШ-ний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2007. Т.Гантулга. Улс төрийн намуудын бодлого, үйл ажиллагааны шинэчлэлийн зарим асуудлууд. Улс төрийн намуудын төлөвшил, шинэчлэлт, хөгжлийн хандлага сэдэвт ЭШ-ний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2007

төлөвтэйгээр явагдаж байна гэж дүгнэсэн³ байна. Гэвч судлаачдын хувьд Монголын намуудын төлөвшилд сөрөг нөлөө үзүүлж буй дараах хүчин зүйлүүд нийтлэг байгааг хүлээн зөвшөөрч байна. Үүнд:

- Улс төрийн системийн хөгжил, төлөвшлийн таатай бус орчин
- Эрх зүйн боловсронгуй бус зохицуулалт, орчин
- Улс төрийн үнэт зүйлс бэхжээгүй нийгмийн хөрс
- Бизнес-санхүүгийн бүлэглэлийн оролцоо, мөнгөний нөлөө
- Бүтэц, зохион байгуулалтын төвлөрөл, үйл ажиллагааны уян хатан бус байдал
- Дотоод ардчилал, гишүүд, дэмжигчдийн оролцооны хаалттай орчин
- Улс төрийн ашиг сонирхлын зөрчил зэрэг болно.

Улс төрийн нам сонгуульд амжилттай оролцох, сонгуулийн бус үед улс төрийн үйл ажиллагаа явуулж улс орны хөгжлийн бодлогыг тодорхойлох, намын бүтцийг тогтвортой ажиллуулах, үүний тулд тухайн улс төрийн намын бүх түвшний гишүүд намын шийдвэрлэх ёстой аливаа асуудалд санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлдэг, оролцдог, бүх төлөөлөх түвшний сонгуулиудад хүйс харгалзахгүйгээр нэр дэвшин өрсөлдөх, нэр дэвшигчид саналаа өгөх, намын үйл ажиллагааны болон санхүүгийн тайлантай танилцах, хянах зэргээр намын үйл ажиллагаанд оролцдог хариуцлагатай гишүүдтэй байх нь намын төлөвшил, дотоод ардчиллыг тодорхойлно (Эрдэнэдалай, 2021). Германы судлаач К.Насмахер “Орчин үеийн Өрнөд Европ, Умард Америкийн ардчиллын түүх бол үндсэндээ нам төвт ардчиллын туршлага бөгөөд улс төрийн намгүйгээр ардчиллыг бүтээн байгуулах оролдлогууд амжилтгүй болж байсан” (Nassmacher, 2003) гэж үзсэн. Тийм учраас аливаа улс орны улс төрийн тогтолцоо, тэр дундаа ардчилалд шилжиж буй орнуудад улс төрийн нам, намын төлөвшил чухал үүрэгтэй гэдэг нь дээрх судлаачдын байр суурь, судалгааны дүнгүүдээс харагдаж байна.

Монгол Улс 1992 онд шинэ Үндсэн хуулиа батлан олон намын тогтолцоонд шилжсэн цагаас хойш улс төрийн намуудын тоо тогтмол өссөөр эдүгээ Улсын Дээд шүүхэд 35 улс төрийн нам бүртгэгджээ. Мөн Улсын Их Хурлын, Ерөнхийлөгчийн ба Аймаг нийслэл, сум дүүргийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгууль тус бүр 8 удаа болжээ. Гэвч өнгөрсөн хугацаанд улс төрийн намуудын төлөвшил, чанарын асуудалд улс төр судлаачид төдийгүй нийгмийн зүгээс шүүмжлэлтэй хандсаар ирлээ. Тухайлбал, Оюу толгой, Таван толгой, Ураны орд зэрэг газрын баялгаа эдийн засгийн эргэлтэд оруулах асуудалд намуудын баримталж байгаа бодлого, байр суурь олон түмний улс төрийн үнэлэмж, хандлагад нөлөөлөх болсон. 2008, 2012 оны УИХ-ын сонгуулийн амлалтууд нийгэмд “хишиг хүртэх” хүлээлтийг бий болгосон. Мөн намууд засгийн эрхэнд гарахын тулд сонгогчдод хэр хэмжээнээсээ хэтэрсэн эдийн засгийн амлалт өгч сонгогддог. Намуудын сонгуулийн амлалт нь буцаад эдийн засагтаа маш хүчтэй нөлөөлдөг болсон. Улс төрийн намууд сонгуулийн амлалтаа хэрэгжүүлэхийн төлөө эдийн засгаа золиослоход бэлэн гэдгээ харуулж ирсэн. 2010 оноос хүн амд бэлэн мөнгө тарааснаар инфляци газар авч, 2010 онд 13 хувь өсч, ирэх онуудад хүчтэй нөлөөлөх тогтворгүй байдал үүсээд байна. Төрийн эдийн засгийн бодлого маш муу байсны нотолгоо нь сүүлийн жилүүдэд инфляцийн түвшин хамгийн хурдтай өссөн явдал юм. Зарим талаараа Ковид-19-тэй холбоотойгоор макро эдийн засгийн тогтворгүй байдал үүсэх, цаашлаад засгийн газрын гаргасан шийдвэрүүд нь

---

³ Э.Гэрэлт-Од. Монгол дахь улс төрийн намуудын дотоод ардчиллын төлөвшлийн асуудал (1990 оноос хойш) улс төрийн ухааны докторын диссертаци. УБ., 2009. С.Мөнхбат. Монгол дахь улс төрийн намын бүтэц, зохион байгуулалтын төлөвшилтийн зарим асуудал. улс төрийн ухааны докторын диссертаци. УБ., 2009

сонгуулийн санал авахад нөлөөлөх зэргээр иргэдийн эрх ашгийн төлөө биш зүйлүүд ажиглагдаж байна.

Улс төрийн шинжлэх ухаанд намын төлөвшлийг олон янзаар тайлбарлаж байсан бөгөөд судлаачдын судалгааны бүтээлүүдээс харахад дараах нэр томъёонуудыг хэрэглэж байна. Үүнд:

- Хэлбэржилт (formation). XX зууны дунд үеийн судлаачид Г.Алмонд, Б.Паул, Л.Морлино, Д.Истон нар намыг улс төрийн тогтолцооны хэсэг болгон бүрэлдэх, төлөвшүүлэх, хэлбэрших ёстой гэж үзэж байсан.
- Төлөвшил (maturation). XX зууны сүүлээр судлаач Ж.А.Шумпетер, Р.Даль, Л.Даймонд, Р.Катз, П.Майр нар улс төрийн намыг орчин үеийн ардчиллын чухал институц, нам бол амьд организм гэж тодорхойлж байсан.
- Институцчлэл (institutionalization). Сүүлийн үед Европын судлаачид, Фернандо Касал Бэртуа⁴ нар улс төрийн намын хөгжлийн сорилт, бэрхшээл, өөрчлөлтийг судлан, улс төрийн тогтолцооны тогтвортой байдлыг хангаж чадаж буй эсэх, нийгэм дэх сонирхлыг илэрхийлэх, нэгтгэх, хэрэгжүүлэх үүргээ гүйцэтгэж буй байдал, хууль эрх зүйн зохицуулалт ардчиллын хөгжлийг дэмжиж буй эсэхийг институцчлэл хэмээх ойлголтоор илэрхийлж судлах болсон.
- Үр дүнтэй нам (effective party). Харин орчин үеийн Америкийн судлаачид болох Эрика Бэрд, Жулиан Күбэл⁵ нар улс төрийн намыг ардчиллын үнэт зүйлийг дэмждэг, дотоод ардчилалтай, үйл ажиллагаа нь нээлттэй, олон нийтэд хүрч чаддаг байх ёстой гэж үзээд үр дүнтэй, өгөөжтэй нам хэмээх нэр томъёог боловсруулаад байна.

Монголын улс төрийн намуудыг төлөвшсөн, эсвэл төлөвшөөгүй гэж дүгнэх бэрхшээлтэй ч дараах зарим шалтгааны улмаас намын төлөвшлийг тодорхойлоход хүндрэл үүсч байна. Үүнд:

- Намын төлөвшил гэж юуг, ямар үзүүлэлтүүдийг тодорхойлж байгаа нь ойлгомжгүй. Намын төлөвшлийн талаар судлаачид, сонирхогчид олонтаа хэлэлцсэн, судалгаа хийж байсан ч “төлөвшил” хэмээх ойлголтыг өнөөдрийг хүртэл тодорхойлоогүй байна. 1990 оноос өмнө хэлбэржилт /formation/ хэмээх ойлголтыг түлхүү хэрэглэж байсан бол 1990 оноос хойш гадаад хэлний ямар үгийг дүйцүүлж хэрэглэж байгаа талаар судалгаа хийгдээгүй.
- Намуудын түүхэн хөгжил, улс төрийн тогтолцооны ялгаа байсаар байгаа. 1921 онд байгуулагдсан МАН 1990 онд улс төрийн шинэ тогтолцоонд шилжихэд давуу байдлаа хадгалж үлдсэн нь 1990 оноос хойш байгуулагдсан намуудтай харьцуулан дүгнэх боломжгүй байдлыг үүсгэж байна. Ардчилалд шилжсэнээс хойш 31 жилийн түүхэнд МАН давамгайлсан төрийн бүтэц зохион байгуулагдаж байсан. Төрийн албанд бүхэлд нь нэг намын боловсон хүчин, дэмжигчдийг томилсон нь тухайн нам улс төрийн өрсөлдөөнд ямагт давуу байдлаа хадгалах боломжийг бүрдүүлсэн. Мөн сонгуулийн тогтолцоо эрх баригч намуудад ээлтэй тогтолцоогоор шийдэгдэж ирсэн. Сөрөг хүчний намууд сонгогчдын дэмжлэг авдаг хэдий ч, ихэнхдээ парламентад суудал авч чаддаггүй.
- Намын талаарх иргэд, олон нийтийн ойлголт сул, намд итгэх итгэл буурсаар байна. Судалгааны байгууллагуудын “Улс төрийн барометр” судалгааны дүнгээр иргэдийн намд итгэх итгэл улам буурч байгаа. Мөн иргэдийн болон

⁴ Party Institutionalization <https://whogoverns.eu/party-systems/party-institutionalization/>

⁵ Best Practices of Effective Parties: Three Training Modules for Political Parties. NDI <https://www.ndi.org/publications/best-practices-effective-parties-three-training-modules-political-parties>

намын гишүүдийн улс төрийн боловсрол бага. 2018-2020 онд хийгдсэн “Монголын улс төрийн намын дотоод ардчиллын индекс” судалгаанд намын гишүүдийн улс төрийн болон намын дотоод ардчиллын талаарх ойлголт сул байсан гэж дүгнэжээ. Эдгээр асуудлууд нь намын төлөвшлийг хөндлөнгөөс тодорхойлоход бэрхшээлтэй байдлыг үүсгэж байна.

- Эрх зүйн орчны дэмжлэг, зохицуулалт хангалтгүй. Улс төрийн намын тухай анхны хууль 1990 оны 5 дугаар сарын 10-ны өдөр батлагдсан бөгөөд уг хууль нь таван бүлэг, арван таван зүйлтэй байв. Тус хуулийг намуудын эрх зүйн орчныг сайжруулах шаардлагын дагуу хүчингүй болгож, 2005 оны 1 дүгээр сарын 28-ны өдөр Улс төрийн намын тухай шинэ хуулийг баталсан. Энэ хууль таван бүлэг, хорин дөрвөн зүйлтэй. Гэвч ардчилал, олон ургальч үзэл, хүний эрхийг дэмжсэн, хариуцлагатай институт болгон төлөвшүүлэх зохицуулалтууд дутуу байсаар байгаа нь намын төлөвшилд сөргөөр нөлөөлж байна. 2014 оноос Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын хэд хэдэн төслийг хэлэлцүүлж байгаа ч өдийг хүртэл батлагдаагүй байна.

Цаашид намын төлөвшлийг тодорхойлох боломжтой нэр томъёо нь улс төрийн намын институцлэл (political party institutionalization) байх боломжтойг судалгааны байгууллагууд, судлаачид тодорхойлж, арга зүйг боловсруулж, харьцуулаад эхэлжээ. Тухайлбал, Дэлхийн болон бүс нутгийн судалгааны Германы хүрээлэн (German Institute for Global and Area Studies) болон Ардчиллын төрлүүд (Varieties of Democracy) судалгаанаас харж болно.

Учир нь судлаач М.Липсет (Lipset, 2000) “Улс төрийн намуудын зайлшгүй үүрэг” өгүүлэлдээ “Олон намын тогтолцоотой ардчилсан улсад улс төрийн намууд өрсөлдөөний замаар засгийн эрхийг олж авдаг. Тиймээс улс төрийн нам бол ардчилсан тогтолцооны орлуулшгүй чухал институт юм” гэж тодорхойлсон байдаг.

Орчин үед улс төрийн намын институцлэлийн талаарх ойлголт цэгцрээгүй ч нийгмийн хандлагаар намын институцлэлийг үзэл баримтлалын дагуу нэгдэх, зохион байгуулагдах, үүргээ гүйцэтгэх чадавх гэж тайлбарлаж байна. Мөн судлаач С.Хантингтон (Huntington, 1968) “нам институцлэх гэдэг нь байгууллага, журам нь үнэ цэн, тогтвортой байдлыг олж авах үйл явц юм” гэж тодорхойлсон. Судлаач Селзник, Брүүм (Selznick, Broom, 1955) нар намын институцлэл гэдэгт үнэ цэнийг чухалчилж, “үнэ цэн-сэлбэлт” буюу “value-infusion” гэсэн нэр томъёог ашигласан. Харин судлаач А.Панибиенко (Panbianco, 1988), С.Линдберг (Lindberg, 2007) нар намын институцлэлд үнэ цэн дээр нэмээд тогтвортой байдал буюу “stability” чухал гэж үзэж байна.

Намын институцлэлийг “тогтвортой байдал”, “үнэ цэнийн сэлбэлт”-ээр тодорхойлбол, институцлэлийг бүрэн илэрхийлж чадах эсэх нь эргэлзээтэй байна. Судлаач К.Жанда (Janda, 1980) хамгийн гол нь намууд бол байгууллагууд тул системийн өгөх ёстой бүх ашиг тусыг өгч чадахгүй. Харин судлаач А.Панибиенко (Panbianco, 1988) “институцлэгдсэн нам” нь гаднаасаа бие даасан, дотооддоо тодорхой хэмжээний “системчилсэн” байх ёстой гэж үзжээ. Энэ нь бусад намуудаас хараат бусаар ажиллах бүтцийг бий болгосноор тодорхойлогдож болох юм.

Тэгэхээр улс төрийн намын институцлэл гэдэг нь сонгуульд оролцож буй улс төрийн намуудын хувьд байгууллагын тогтвортой байдал, үнэ цэн нэмэгдэх үйл явц юм. Эцэст нь намын дотоод болон гадаад харилцаа институцлэгдэх ёстой. Мөн намыг институцлэгдсэн гэдгийг тодорхойлоход ямар шалгуур хэрэгтэй вэ гэдгийг тодорхойлох хэрэгтэй.

Дэлхийн болон бүс нутгийн судалгааны Германы хүрээлэн (German Institute for Global and Area Studies) болон Ардчиллын төрлүүд (Varieties of Democracy, 2021) судалгаанаас харахад дараах шалгуурыг ашиглаж байна. Үүнд:

- Байгууллагын түвшин (level of organization) нам байгууллага болохын хувьд хэрхэн институцлэгдсэн байдлыг тодорхойлох,
- Дотоод уялдаа холбоо (coherence) нь ихэнх судлаачдын оруулсан хоёр дахь шалгуур юм. Дээр дурдсан "байгууллагын түвшин" -тэй адил уялдаа холбоог хэрхэн уялдуулж байгаагаар намын институцлэлийг тодорхойлох,
- Бие даасан байдал (autonomy) нь төрөөс хараат бус байдлаар намын институцлэлийг тодорхойлох,
- Нийгмийн дэмжлэг (root in society). Энэ нь тухайн нам нийгэмтэй нягт уялдаа холбоо байгаа, дэмжлэг авдаг эсэхийг тус тус тодорхойлох хэрэгтэй болох юм.

Судлаачдын болон судалгааны байгууллагуудын судалгаа, дүгнэлтэд үндэслэн улс төрийн намын институцлэлийг хэмжих дараах шалгуурууд боломжтой байна.

Хүснэгт 1. Намын институцлэлийг хэмжих шалгуур

Хэмжилт	Шалгуур
Нийгмийн дэмжлэг: Улс төрийн нам нийгмийн тогтвортой дэмжлэг авдаг эсэх	Намын нас
	Олон намын тогтолцоо бүрдсэн үеэс нам ажиллаж эхэлсэн эсэх
	Сонгогчдын дэмжлэг, өөрчлөлт
	Иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтарч ажилладаг эсэх
Бие даасан байдал: Нам нь нийгмийн үндэс угсааг үл харгалзан нам доторх хувь хүмүүс болон намын гаднах нийгмийн бүлгүүдээс харьцангуй хараат бус байдаг	Намын манлайлагчдын тоо
	Намын манлайлагчдын сонгуулийн дэмжлэг
	Хувь хүн, бүлгээс хараат бусаар шийдвэр гаргадаг эсэх
	Намын талаар олон нийтийн дэмжлэг
Байгууллага: Намын ашиг сонирхлын төлөө ажилладаг зохион байгуулалтын аппарат	Гишүүнчлэлийн чадавх
	Намын их хурал тогтмол хуралддаг эсэх
	Намын хөрөнгө, санхүүжилт
	Сонгуулийн бус үед үндэсний хэмжээнд зохион байгуулагдаж, ажиллаж чадаж байгаа эсэх
Уялдаа холбоо: Нам нь эвлэлдэн нэгдсэн байгууллагын хувьд санал зөрөлдөх, байр суурийн ялгаатай байдлыг тэвчих	Парламентын бүлэгтэй хэрхэн хамтарч ажилладаг
	Нам доторх бүлэг хооронд зохицуулсан механизм бий эсэх
	Нам доторх зөрчилдөөн, тэвчих чадвар

Эцэст нь дүгнэхэд, улс төрийн нам хэмээх институцийн төлөвшлийг хэрхэн ойлгох, ялгаатай нэр томъёог хэмжиж болох эсэх нь улс төр судлаачид болон улс төрд оролцогчдын анхааралд байсаар ирсэн. Улс төрийн шинжлэх ухаанд formation, maturation, institutionalization, effective party зэрэг нэр томъёог улс төрийн намын төлөвшилтэй холбон хэрэглэж байна.

Монголын намуудын төлөвшлийг хэрхэн тодорхойлох аргачлал байхгүй, намуудын түүх, хөгжил нь харилцан адилгүй, намуудад хандах иргэдийн хандлага, итгэл хүлээлгэх байдал сул, олон нийтэд үнэлэгддэггүй, намын эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүй зэрэг асуудлууд байна. Цаашид Монголын улс төрийн нөхцөл байдал, онцлогт тохирсон намын институцлэлийн индексийг боловсруулж, намын төлөвшлийг нарийвчлан тогтоох хэрэгцээ шаардлага үүсэж байна.

Ашигласан ном, материал

- Базарпүрэв, С. 2005. *Улс төрийн шинжлэх ухаан*. хуу 66
- Болд-Эрдэнэ, Д. 2008. *Монголын улс төрийн нам, намын системийн төлөвшил*. УБ., Гэрэлт-Од, Э. *Монгол дахь улс төрийн намуудын дотоод ардчиллын асуудал: 1990 оноос хойш*. Улс төрийн ухааны докторын диссертац. УБ.,
- Мөнхбат, С. 2009. *Монгол дахь улс төрийн намын бүтэц зохион байгуулалтын төлөвшилтийн асуудал*. Улс төрийн ухааны докторын диссертац. УБ., 2009 он.
- Сантмарал, УТБА. *Улс төрийн барометр судалгаанууд*. 1990-2000 он.
- УИХ-ын Тамгын газрын судалгааны төв. 2011. *Улс төрийн намын гишүүнчлэл, төлөвшил, нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын сонгууль, парламент болон орон нутгийн сонгуулийг зэрэг явуулах нь (зарим орны жишээн дээр)*. УБ.,
- Эрдэнэдалай, Б. 2021. *Монгол дахь улс төрийн намуудын санхүүжилтийн тулгамдсан асуудал, цаашидын хандлага*. УБ., Хуу 12
- Basedau, Matthias; Stroh, Alexander. 2008. *Measuring Party Institutionalization in Developing Countries: A New Research Instrument Applied to 28 African Political Parties*, GIGA Working Papers, No. 69, German Institute of Global and Area Studies (GIGA), Hamburg
- Best Practices of Effective Parties: Three Training Modules for Political Parties. NDI <https://www.ndi.org/publications/best-practices-effective-parties-three-training-modules-political-parties>
- German Institute for Global and Area Studies <https://www.giga-hamburg.de/en/>
- Easton, D.A. 1967. *Systems analysis of Political life*. New York. pp.21
- Janda, Kenneth. 1980. *Political Parties: A Cross-National Survey*. New York: Free Press.
- Lindberg, Staffan. 2007. *Institutionalization of party systems? Stability and fluidity among legislative parties in Africa's democracies*, in: *Government and Opposition*, No. 2, Vol. 42, pp. 215-241.
- Lipset, Seymour Martin. 2000. The Indispensability of Political Parties, in: *Journal of Democracy*, No. 1, Vol. 11, pp.48-55.
- Nassmacher, Karl-Heinz. 2003. "Introduction: Political Parties, Funding and Democracy" *Chapter 1 in Funding of Political Parties and Election Campaigns: Handbook Series*. International IDEA. pp.6-7
- Huntington, Samuel. 1968. *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
- Panebianco, Angelo. 1988. *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Party Institutionalization <https://whogoverns.eu/party-systems/party-institutionalization/>

Selznick, Philip / Broom, Leonard. 1955. *Sociology: A text with adapted readings*. New York: Harper & Row.

Slann, M. 1998. *Governments and Nations in the Post Cold War Era*. USA. pp 194
Varieties of Democracy <https://www.v-dem.net/>